

А. О. Дубас,
к. е. н., доцент кафедри економіки підприємства,
Державна академія житлово-комунального господарства

ОЦІНКА ФІНАНСОВОГО СТАНУ ПІДПРИЄМСТВ ЖИТЛОВО- КОМУНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА

У статті розглянуто сучасний фінансовий стан підприємств житлово-комунального господарства, визначено проблеми, що негативно впливають на нього, запропоновано заходи щодо підвищення ефективності роботи підприємств і організацій житлово-комунального комплексу для забезпечення їх самокупності і самофінансування.

The modern financial state of enterprises of zhitlovo-komunal'nogo economy is considered in the article, certainly problems which negatively influence on the financial state of enterprises, measures are offered on the increase of efficiency of work of enterprises organizations of zhitlovo-komunal'nogo complex for providing of their recoupmnt and self-finance.

Ключові слова: фінансовий стан, реформування галузі, тарифна політика, прибуток, збитковість підприємства, інвестиційні ресурси, житлово-комунальні послуги, солідарне фінансування.

Key words: the financial state, reformation of industry, tariff policy, income, unprofitableness of enterprise, investment resources, zhitlovo-komunal'ni services, solidarne financing.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Житлово-комунальний комплекс є однією зі сфер національної економіки, де останнім часом особливо загострилися проблеми, що накопичувалися протягом багатьох років і десятиріч. Про кризовий стан суб'єктів господарювання житлово-комунального господарства (ЖКГ) переконливо свідчать фінансові показники. Наприклад, за 2008 рік підприємства галузі отримали збитки у сумі 2,3 млрд грн., що на 524 млн грн. більше, ніж за 2007 рік [4]. Свідченням фізичної та "моральної" стагнації ЖКГ стали події в Алчевську, Олександрії, Кременчузі, Щолкіно, Орджонікідзе та інших населених пунктах України, де в квартирах житлових будинків температура взимку ледь сягала 12—13 С, а в містах стихійного лиха становила нижче нуля. Комунальна катастрофа в цих містах продемонструвала неспроможність вітчизняного ЖКГ задовольнити потреби як в якісних послугах, так і в тих, що забезпечують фізіологічне виживання людини у буквальному розумінні цього слова, викликавши хвилю дискусій щодо проблем ЖКГ та шляхів їх вирішення. Подолання кризи в галузі є неможливим без впровадження заходів з її глибокого структурного реформування [1]. Разом з тим, світова тенденція та сучасні вітчизняні умови постійного і незворотного зростання вартості енергоносіїв вимагають також прискорення вирішення проблем енергозбереження і відповідно глибокого дослідження питань фінансування заходів із впровадження ресурсо- та енергозберігаючих технологій.

Отже, дослідження фінансового стану житлово-комунальних підприємств, визначення шляхів його поліпшення в ринкових умовах через реформування галузі є надзвичайно актуальним в сучасних умовах.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Питання оцінки та поліпшення фінансового стану підприємств у ринкових умовах розглядалися в працях зарубіжних науковців і практиків, зокрема М. Баканова, І. Балабанова, О. Волкової, А. Ковальова, В. Ковальова, М. Крейніної, В. Привалова, В. Родіонової, Н. Русак, В. Русак, Р. Сайфуліна, Г. Савицької, М. Федотової, А. Шеремета, Л. Бернстайна, А. Гропелі, Б. Коласс, Е. Нікбахта, Е. Хелферта та ін. Вагомий внесок у розробку теоретичних та методичних засад оцінки та підвищення ефективності діяльності вітчизняних підприємств внесли такі вчені-економісти: М.Д. Білик, І.О. Бланк, І.В. Зятковський, В.М. Івахненко, Л.А. Лахтіонова, Л.О. Лігоненко, О.Г. Мендрул, В.О. Мец, О.О. Терещенко, Т.Є. Унковська, М.Г. Чумаченко, А.В. Чупіс та ін.

Відзначаючи фундаментальність та значимість праць названих авторів, слід зазначити, що в більшості з них розглядаються питання поліпшення фінансового стану підприємств економіки країни в цілому; в окремих дослідженнях має місце галузевий аспект (зокрема, вивчалися підприємства цукрової промисловості, торгівлі тощо), визначаються шляхи покращення фінансового стану підприємств у розрізі форм власності (наприклад, державної), висвітлювалися проблеми забезпечення фінансової стійкості на умовних прикладах. Натомість підприємствам і організаціям ЖКГ, що потребують негайного дослідження у напрямку виведення їх з кризового стану, уваги приділено недостатньо. Загальними питаннями економіки та організації управління на підприємствах ЖКГ присвячено праці Г. Агаджанова, Г. Короткого, Ю. Манцевича, Г. Онищука, С. Білої, В. Полуянова та ін. [5—7].

Праці названих авторів, беззаперечно, є вагомим теоретичним доробком та мають практичну значимість в дослідженнях діяльності житлово-комунальних підприємств. Проте слід зазначити, що в більшості з них недостатньо, на нашу думку, висвітлено питання забезпечення фінансової стійкості та оздоровлення підприємств галузі з позицій саме фінансового управління. Отже, визначення шляхів поліпшення фінансового стану житлово-комунальних підприємств у ринкових умовах є тим колом питань, що потребує ґрунтовних досліджень не лише з боку науковців, що досліджували питання економіки та управління ЖКГ, а також з боку фахівців у сфері фінансів, зокрема корпоративних фінансів. Невирішеними досі є питання самофінансування підприємств галузі в ринкових умовах, визначення дієвих механізмів фінансового оздоровлення та окреслення шляхів подолання кризового стану підприємств, що надають послуги у сфері ЖКГ. Нагальним у сенсі виведення з фінансової та стратегічної кризи залишається реформування галузі.

ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ

Метою статті є визначення наявних у галузі проблем, що потребують негайного вирішення, а також напрямів подолання кризи, які передбачають впровадження заходів стратегічного характеру. Застосування заходів стратегічного характеру має призвести до глибокого реформування житлово-комунального комплексу, наслідком чого повинно стати докорінне поліпшення фінансово-господарського стану підприємств житлово-комунального господарства.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Застарілі принципи управління, збиткова робота більшості підприємств галузі, низькі темпи її реформування призвели до того, що на даний час підприємства житлово-комунального господарства України неспроможні ефективно працювати в ринкових умовах і надавати споживачам послуги належного рівня та якості.

Серед проблем, які загострилися останнім часом, є такі:

— для устаткування галузі характерним є високий рівень зношеності. Знос систем водопостачання і водовідведення в країні складає 62,2%; 33,1% комунальних водопровідних та більше третини теплових мереж перебувають в аварійному стані і потребують негайної заміни [3]. Про незадовільний технічний стан централізованих систем водопостачання та водовідведення свідчить також те, що 25% водопровідних очисних споруд, 50% насосних агрегатів і кожна п'ята насосна станція відпрацювали свій термін експлуатації;

— фінансовий стан підприємств галузі характеризується зниженням обсягів прибутку на 52% при високому рівні збитковості. Найбільші обсяги збитків мають підприємства теплопостачання — 1,3 млрд грн. При загальній позитивній тенденції до скорочення дебіторської заборгованості (сума якої по галузі зменшилася на 9,7% і склала станом на 1.12.2010 р. 9,8 млрд грн.) підприємствам ЖКГ не вдається уникнути подальшого зростання кредиторської заборгованості, яка зросла з початку року на 0,1% і станом на 1.12.2011 р. становила 9,91 млрд грн.). Обсяг невиплаченої заробітної плати на підприємствах ЖКГ станом на 1.01.09 р. становив 17 млн грн.;

— однією з причин зростання заборгованості є відсутність ефективної цінової політики. Специфікою діяльності підприємств ЖКГ є те, що послуги з теплопостачання населенню та об'єктам соціальної сфери надаються незалежно від стану платежів за них окремими споживачами. Наслідком цього є критичний фінансовий стан

підприємств теплоенергетики, більшість з яких є збитковими. Відсутність фінансування покриття різниці між вартістю виробництва послуг та регульованими тарифами на них зумовлює відставання доходів підприємств від експлуатаційних витрат;

— недосконала тарифна політика призвела до того, що брак обігових коштів на підприємствах галузі та незначні обсяги інвестицій не дають можливості не тільки здійснювати заходи щодо модернізації виробництв, але й забезпечувати поточну операційну діяльність;

— у підгалузі водопровідно-каналізаційного господарства накопичилася низка проблем, що потребують негайного вирішення. Серед таких — проблема захисту джерел водопостачання як передумова поліпшення середовища. Через значну зношеність основних засобів, нераціональні витрати, втрати питної води в мережах (що сягають 30% і більше) та дефіцит потужностей існує проблема з тривалістю та безперервністю надання послуг. Внаслідок цього відбуваються значні втрати електроенергії (3,9% від загального обсягу її споживання в Україні є надмірним), матеріалів, реагентів тощо [3]. Слід зазначити, що питомі витрати енергетичних ресурсів під час виробництва і надання житлово-комунальних послуг вітчизняними підприємствами ЖКГ перевищують у 2—3 рази відповідні показники країн Європейського Союзу [5]. Значна кількість населення не має належного доступу до якісної питної води (близько 40% очисних споруд потребують відновлення відповідно до вимог стандартів на питну воду) [6];

— мають місце нераціональне та неефективне використання паливно-енергетичних ресурсів, зміни в структурі собівартості у напрямку випереджаючого зростання невірних витрат, фінансові порушення у сфері податкового законодавства та ціноутворення, наслідком чого при перерахунках собівартості наданих послуг виникає необхідність сплачувати штрафні санкції, що негативно відображається на формуванні фінансових результатів житлово-комунальних підприємств.

Для подолання негативних тенденцій, що накопичувалися у ЖКГ протягом багатьох років, Законом України затверджено "Загальнодержавну програму реформування і розвитку житлово-комунального господарства на 2009—2014 роки" [2]. Цією Програмою передбачається:

1) завершити розробку першочергових нормативно-правових актів у сфері житлово-комунального господарства, які сприяли б проведенню системних перетворень у галузі та визначали пріоритетні напрями її розвитку;

2) реформувати систему управління житлово-комунальним господарством, сформувати нові інституції управління житловим фондом, що базуються на системі договірних відносин;

3) досягти покращання фінансово-економічного стану підприємств житлово-комунального господарства, створити умови для їх беззбиткової діяльності;

4) створити сприятливі умови для накопичення інвестиційних ресурсів з метою технічного переоснащення підприємств житлово-комунального господарства та розвитку комунальної інфраструктури;

5) створити передумови для забезпечення населення житлово-комунальними послугами належних рівня та якості відповідно до національних стандартів;

6) забезпечити проведення постійних консультацій з громадськістю з питань реалізації державної та регіональної політики щодо реформування і розвитку житлово-комунального господарства;

7) забезпечити поступове виведення з експлуатації аварійних будинків та відновлення аварійних об'єктів комунального господарства за рахунок солідарного фінансування з державного та місцевих бюджетів [3].

За результатами проведеного дослідження підвищення ефективності роботи підприємств ЖКГ має здійснюватися у таких напрямках:

1) залучення інвестицій для реконструкції, капітального ремонту та будівництва нових тепло-, водо- і каналізаційних мереж, впровадження економічних, екологічних технологій при наданні житлово-комунальних послуг;

2) глибоке реформування галузі на основі впровадження ринкових методів господарювання підприємств ЖКГ, що передбачає:

— створення конкурентного середовища на ринку житлово-комунальних послуг на основі демонополізації та роздержавлення галузі;

— перехід на договірні відносини між виробником і споживачем житлово-комунальних послуг;

— розробку і впровадження економічно обґрунтованих та диференційованих тарифів на послуги підприємств ЖКГ, які б, з одного боку, передбачали формування прибутку і, відповідно, рентабельності підприємств, а з іншого боку — диференціація цін відображала б якість фактично наданих послуг та стан будинків, в яких мешкають споживачі цих послуг;

3) впровадження на підприємствах ЖКГ ефективних методів управління, зокрема фінансового менеджменту.

Слід зазначити, що окремі кроки в напрямі вирішення окреслених питань вже здійснюються і мають певні позитивні результати. Наприклад, у сфері благоустрою, озеленення, надання ритуальних послуг працює близько 35% підприємств приватної форми власності, діяльність яких є більш ефективною у порівнянні з діяльністю державних і комунальних структур.

На ринку послуг з утримання житлового фонду кількість приватних підприємств станом на 1.01.2011 року становила 517 одиниць, що складає 16% багатоквартирного житлового фонду. В Україні створюються об'єднання співвласників багатоквартирного будинку (ОСББ), яких станом на 1.01.2011 р. діяло 9250 одиниць, що становить біля 12% житлових будинків [4]. Разом з тим, мають місце випадки виникнення конфліктних ситуацій між органами місцевого самоврядування та об'єднаннями співвласників багатоквартирного будинку стосовно законодавчо неврегульованих питань. З метою усунення конфліктних ситуацій розроблені доповнення до Закону про ОСББ.

Слід відмітити, що підприємства житлово-комунальної сфери, які надають житлово-комунальні послуги, хоча і потребують негайної реалізації інвестиційно-інноваційних проектів та інвестування в оновлення та модернізацію основних засобів, не є привабливими для інвесторів. Допомогу у вирішенні цих питань має надати держава у сенсі використання таких методів державного регулювання, як пільгове оподаткування, кредитування, створення спеціальних фондів розвитку тощо.

Світовий досвід господарювання у сфері ЖКГ свідчить також про успішне використання в цій галузі лізингових операцій [6]. Об'єкти, які, враховуючи їх важливе суспільне призначення, не можуть бути приватизовані, доцільно передати в оренду або концесію [7]. Такі умови функціонування підприємств житлово-комунального господарства сприятимуть впровадженню антикризового фінансового менеджменту та ефективних механізмів фінансового управління на цих суб'єктах господарювання, що, в свою чергу, може значно поліпшити їх фінансовий стан та призвести до корінного реформування житлово-комунального комплексу в цілому.

ВИСНОВКИ

Підсумовуючи вищевикладене, можна зробити наступні висновки:

1. Житлово-комунальне господарство є однією з найбільш відсталих галузей економіки України, тому дослідження напрямів подолання кризи та поліпшення фінансового стану житлово-комунальних підприємств в ринкових умовах шляхом глибокого реформування галузі є надзвичайно актуальним.

2. Сучасна ситуація у ЖКГ України характеризується високим рівнем зносу основних фондів (більше 60%), втратами теплової енергії та питної води в зовнішніх мережах на рівні 30—50%, в житловому фонді — понад 40%. Високими залишаються рівні збитковості та заборгованості. Наслідком неефективної цінової політики є скрутне фінансове становище підприємств ЖКГ, оскільки відсутність механізму фінансування покриття різниці між вартістю виробництва послуг та регульованими тарифами на них зумовили значне відставання доходів підприємств від їх експлуатаційних витрат. Така ситуація унеможлиблює не тільки розвиток виробництва, а й наявність оборотних коштів для забезпечення поточної операційної діяльності.

3. Виведення підприємств галузі з кризи вимагає негайного впровадження заходів з ресурсо- та енергозбереження у ЖКГ. Впровадження цих заходів має значний потенціал щодо зменшення споживання:

— понад 3 млрд м³ газу з 10 млрд м³, що споживаються нині;

— 2,5 млрд кВт. год. з понад 8 млрд кВт. год. електроенергії, що споживається в сучасних умовах [3].

Досягати таких результатів можливо шляхом реалізації інвестиційно-інноваційних проектів у сфері енергоефективності.

4. Перспективний розвиток і модернізація підприємств ЖКГ можливі лише за умови фінансового забезпечення через ефективну тарифну політику та ціноутворення.

5. Одним зі шляхів виходу з кризи має бути передання об'єктів ЖКГ в оренду або в управління приватним підприємствам, які відповідатимуть за якість послуг, що надаватимуться населенню, стан мереж та їх реконструкцію.

Разом з тим, необхідно чітко визначити перелік питань, вирішення яких, враховуючи спрямованість діяльності комунальних підприємств на виконання головної функції — життєзабезпечення населення країни, — мають залишатися винятково прерогативою держави. Це вимагає, в свою чергу, проведення подальших наукових досліджень фінансових аспектів діяльності підприємств ЖКГ та реформування галузі в цілому.

Література:

1. Закон України "Про житлово-комунальні послуги" від 24 червня 2004 р. № 1869-IV.

2. Закон України "Про загальнодержавну програму реформування і розвитку житлово-комунального господарства на 2009—2014 роки" від 11 червня 2009 р. № 1511-VI.

3. Інформаційно-аналітичні матеріали Мінжилкомунгоспу України "Про підсумки роботи житлово-комунального господарства України у 2010 році та основні завдання на 2011 рік".

4. Статистичний щорічник України за 2009 рік / Держкомстат України.

5. Короткий Г.І. Пріоритети реформування і розвитку житлово-комунального господарства України // Вісник ДАЖКГ. — К.: ДАЖКГ, 2009. — № 1. — С. 54—59.

6. Біла С. Роль держави у реформуванні житлово-комунального господарства України // Вісник Національної академії державного управління при Президенті України. — 2004. — С. 150—158.

7. Полуянов В., Щеглов К. Реформа жилищно-комунального господарства в свете теории экономических систем Гэлбрейта // Економіст. — 2004. — № 4. — С. 48—53.

Стаття надійшла до редакції 12.03.2012 р.